

Swobodna twórczość literacka dzieci i jej rola w procesie edukacji wczesnoszkolnej

*„Najważniejszą rzeczą jest, aby nauka
była dla dziecka radością i wyzwoleniem
własnej twórczości.”*

R. Gloton, C. Clero

1. Motywacja podjętych badań.

W dzisiejszych czasach coraz większe zainteresowanie budzą zagadnienia dotyczące twórczości i możliwości twórczych człowieka. W związku z tym przed współczesną szkołą stoją nowe, bardziej skomplikowane zadania. Zmieniają się treści kształcenia, a dotychczas stosowane metody pracy z dziećmi nie zawsze okazują się zadowalające. Już nie wystarczy wyposażać ucznia w odpowiedni zasób wiedzy z różnych dziedzin życia, nie wystarczy bezmyślne przepisywanie zadań z tablicy, czytanie lub pisanie tekstów często całkowicie oderwanych od otaczającej rzeczywistości. Nie rozwija to twórczej inwencji dziecka, wręcz przeciwnie – ogranicza ją. Teraz należy rozwijać wszystkie dyspozycje poznawcze dzieci, w tym głównie umiejętność myślenia twórczego. Pobudzanie twórczej aktywności dziecka wspomaga jego harmonijny i pełny rozwój. Młodszy wiek szkolny jest okresem, w którym zaznacza się szczególna podatność na nowe doświadczenia w każdej sferze umiejętności.

Ekspresja werbalna jest jedną z form twórczej działalności, a kształcenie języka dzieci poprzez aktywność twórczą jest naturalnym sposobem przygotowania ich do roli aktywnych ludzi umiających sprawnie komunikować własne potrzeby i porozumiewać się z otoczeniem w każdej sytuacji i w różnych środowiskach.

Metody twórczej aktywności stosuję w klasach II-III od lat i w związku z tym dysponuję, według mnie, bogatym i miarodajnym materiałem badawczym i obserwacyjnym. Na jego podstawie postanowiłam zbadać, jakie jest znaczenie stosowania swobodnych form twórczości literackiej dzieci w procesie edukacji wczesnoszkolnej.

2. Opis własnych doświadczeń.

Źródłem wypowiedzi twórczej może być indywidualne przeżycie, doświadczenie, działalność ucznia lub inspiracja nauczyciela. Staram się więc, aby proces kształcenia dostarczał wielu okazji do twórczej działalności literackiej. Wszystkie imprezy klasowe i szkolne są niewyczerpanym źródłem emocji i nowych doświadczeń, które można wykorzystać na zajęciach z ekspresji językowej. Stwarzają one zawsze wspaniałą okazję do twórczej działalności literackiej.

W ciągu roku szkolnego zachęcam uczniów do pisania **indywidualnych tekstów swobodnych**, które zamieszczamy później we wspólnie wydanej książeczce, np. z okazji Dnia Matki. Fakt upublicznienia ich tekstów (za zgodą autorów) stanowi dodatkową motywację do wysiłku i unaocznia celowość własnego działania.

Z okazji Dnia Babci i Dziadka powstała **klasowa gazetka**, zawierająca oryginalne i bardzo osobiste życzenia okolicznościowe. Z okazji Dnia Chłopaka i Dnia Kobiet uczniowie tworzyli rymowane życzenia, które zostały zapisane w kronice klasowej. Przy okazji konkursu szkolnego na „Najmilsz¹ Koleżankę” dzieci uk³ada³y iartobliwe reklamy swojej reprezentantki.

Wyjścia do teatru czy kina s¹ natomiast znakomit¹ okazj¹ do pisania **minirecenzji**, zapisywanych w formie swobodnych impresji słownych. Daje to możliwość wyrażenia emocji, wrażeń pisanych na gorąco, bez ujmowania myśli w sformalizowane ramy. Osobisty kontakt dziecka z kulturą i sztuką ma, według mnie, zasadnicze znaczenie dla jego rozwoju intelektualnego, społecznego i psychicznego. Przeżycia takie stają się motorem ekspresji słownej dziecka i powodują, że wypowiedzi pisemne nie są sztywne, ale są wyrazem osobistego przetworzenia rzeczywistości.

W klasach najmłodszych ważną rolę w nabywaniu doświadczeń spełniają też wycieczki, spotkania z ciekawymi ludźmi, lekcje w muzeum czy bibliotece. Wszystkie te działania są źródłem wrażeń i spostrzeżeń pomnażających wiedzę i wrażliwość dziecka, pomagają też w rozwijaniu mowy, ułatwiają jej formułowanie na piśmie oraz sprzyjają bogaceniu słownictwa.

Teksty swobodne, oparte na wewnętrznym przeżyciu, pozwalają nauczycielowi na bliższe poznanie i zrozumienie ucznia. Dzięki takim tekstom dziecko może wyrażać siebie, komunikować innym swoje myśli i spostrzeżenia. Swobodna ekspresja spełnia więc tu rolę psychoterapeutyczną, gdyż pozwala wyrazić różnorodne potrzeby emocjonalne ucznia. Czasami łatwiej o coś dziecku napisać niż opowiedzieć. Dzięki tym tekstom nauczyciel ma więc szansę lepiej poznać środowisko rodzinne ucznia, a potem udzielić mu pomocy.

Realizacja techniki swobodnych tekstów uczy też dzieci samodzielności i kształtuje umiejętność obiektywnej oceny dokonań innych. Wspólnie, w atmosferze życzliwości, podejmowane decyzje dotyczące wyboru najlepszej pracy uczą dzieci poznawania i poszanowania uczuć oraz myśli innych. Uważam, że **swobodna ekspresja ma duże znaczenie w procesie wychowawczym**, służy pomocą nauczycielowi w poznaniu, a potem zintegrowaniu zespołu klasowego.

Dużą rolę w rozwoju intelektualnym człowieka odgrywają **wyobrażenia**, które znajdują swoje odbicie w marzeniach, a potem w twórczości. Okazją do zwerbalizowania własnych marzeń i fantazji staje się dla dziecka tworzenie własnych baśni. Identyfikacja z bohaterami baśniowymi, którzy zwyciężają olbrzymów, zmieniają postać, sprawia, że czuje się ono kimś najsilniejszym i najpiękniejszym na świecie. **Baśnie** mają więc działanie terapeutyczne, przezwyciężają dziecięce lęki i kompleksy, budują u dziecka poczucie własnej wartości, pomagają mu stawać się pełną i świadomą własnych potrzeb jednostką.

Przynajmniej dwa razy w roku moi uczniowie tworzą **własne książeczki z baśniami**. Jest to możliwe, ze względu na realizację autorskiego programu edukacji czytelniczo-medialnej i rozszerzenie treści o dodatkowe elementy z zakresu tej tematyki. Staram się, aby wymyślony temat baśni był zawsze bliski dziecku i stwarzał możliwość do żartobliwego fantazjowania. Zauważyłam, że dzieci lubią przenosić w świat bajki swoich kolegów lub bliskich i razem z nimi przeżywać w tych utworach niesamowite i śmieszne przygody. Okazją do takiej twórczości było pisanie „Bajki o dobrej czarownicy” czy też „Bajki o dobrym smoku”, które to utwory zostały w³asnorêcznie wydane przez dzieci w postaci pięknie ilustrowanych ksi¹¿eczek. Wszystkie bacceniowe utwory s¹ póŹniej prezentowane na forum klasy, a ich przyjêcie jest zawsze entuzjastyczne.

Lekcje **twórczej aktywności literackiej** przeprowadzane są przeze mnie systematycznie, zwykle dwa razy w miesiącu. Nie zawsze są jednak lekcjami całkowicie swobodnej twórczości. Czasem poprzedzane są zajęciami doskonalącymi zasoby słownikowe i gramatyczne ucznia, które mogą być przydatne w tworzeniu inspirowanej przeze mnie wypowiedzi. W trakcie takich lekcji nauczyciel powinien działać wspomagająco i stymulująco, aby zgromadzone wyrazy i zwroty mogły ułatwić narrację i kolorystykę późniejszych wypowiedzi. Znaczącą czynnością w czasie trwania tych lekcji jest też precyzyjne ustalenie formy wypowiedzi pisemnej oraz kompozycji.

Przykładem pracy pisemnej wymagającej takich przygotowań było układanie dalszych losów bohatera lektury (np. Calineczki). Dzieci miały dokładnie określone warunki kompozycyjne (opowiadanie trójczłonowe). Gromadziły też wyrażenia i zwroty, które mogły

być przydatne we wstępie, rozwinięciu i zakończeniu. Zwracałam im szczególną uwagę na przydatność wyrazów: nagle, wtem, potem, które nadają tempo i ekspresję opowiadaniu. Treść była jednak rezultatem wyłącznie ich pomysłowości i fantazji.

Podobny sposób przygotowania towarzyszył powstaniu prac na konkurs literacki „Każdy z nas ma swój cewiat...”.

Prace inspirowane wymagają działań przygotowawczych w postaci **ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych**, gdyż wpływają one na poszerzenie zasobu słownictwa i podwyższenie umiejętności gramatycznych uczniów. Kształtują więc poprawność stylistyczną, a także komunikatywność (jasność i rzeczowość) wypowiedzi. Ćwiczenia twórczej aktywności literackiej, szczególnie tej inspirowanej, pozwalają dziecku przezwyciężyć początkową bezradność myślową i językową, uczą je dowolnie operować swoimi spostrzeżeniami, wyobrażeniami, werbalizować emocje, stopniowo wyrabiać własny, indywidualny sposób wyrażania się.

W tekstach inspirowanych dzieci wykorzystują przyswojone wcześniej słownictwo, konkretyzują pojęcia, **uaktywniają swój bierny słownik**. Dzięki takim ćwiczeniom dziecko rozwija się intelektualnie, staje się mądrzejszym człowiekiem, zaczyna postrzegać głębiej i dalej.

Zauważyłam, że pielęgnowanie i dbałość o poprawność języka dziecka są nierozdzielnie związane z rozwijaniem jego osobowości. **Bogactwo słownictwa i konstrukcji składniowej** wiąże się bowiem z zasobem jego wiedzy o otaczającym świecie, z różnorodnością doświadczeń i przeżyć, różnaitością doznań. Kształtując sprawność językową, warto pamiętać, że opieka nad językiem jest również opieką nad człowiekiem, że „praca nad językiem to także praca nad sobą”, praca dla pożytku społecznego. Dobra znajomość języka ojczystego i umiejętność posługiwania się nim w mowie i piśmie jest ponadto warunkiem zdobywania wszelkiej wiedzy, podstaw¹ prawidł³owego myślenia, wypowiadania opinii i tworzenia więzi międzyludzkich.

Niektóre z form twórczości literackiej nie wymagaj¹ tak drobiazgowych zabiegów stylistycznych. Ważniejsza wówczas staje się inspiracja poprzez **stworzenie odpowiedniego nastroju**. Lekcja poprzedzająca pisanie pracy pt. „Co zobaczyła kropla deszczu?” przeniosła dzieci w świat jesiennej poezji i muzyki. Zajęcia te przeprowadziłam na wzór lekcji autorstwa pani mgr Renaty Wolińskiej (doradcy metodycznego nauczania zintegrowanego z Gdyni). Dostosowałam jedynie materiał poetycki i muzyczny do percepcji uczniów klasy drugiej.

Na zajęciach wykorzystywałam **metodę integracji sensorycznej**. Polega ona na pobudzaniu mózgu dziecka do prawidłowego i intensywnego rozwoju poprzez stymulację jego ciała. Temu służą różne ćwiczenia, których celem jest synchronizowanie poszczególnych układów zmysłowych: wzroku, dotyku, słuchu, równowagi. W efekcie dziecko staje się spokojniejsze, bardziej skoncentrowane, szybciej też przyswaja wiedzę. Może też w optymalnym zakresie wykorzystać swoje twórcze możliwości. **Prace ekspresji twórczej**, które były kontynuacją wspomnianej lekcji, powstawały w sposób całkowicie spontaniczny. Były jakby naturalną konsekwencją nostalgicznej tematyki i nastroju.

Podobny rodowód miały prace pisane na temat: „Moje marzenia”. Zajęcia poprzedzające nosiły tytuł „Pokolorujmy świat”, a ich celem było uświadomienie dzieciom konieczności propagowania pozytywnych emocji. Wywnioskowały one, że pokolorować świat drugiemu człowiekowi można poprzez spełnianie jego marzeń. Pisząc następnie, a potem czytając prace o własnych marzeniach dzieci poznawały się lepiej i mogły zastanowić się nad tym, jak mogą się wzajemnie uszczęśliwić.

Czasami wystarczającą inspiracją do prac twórczych jest **naturalna skłonność dziecka do fantazjowania**. Przykładem takiej wypowiedzi jest „Podróż wehikułem czasu”. Dzieci miały za zadanie wymyślić fabułę historii rozpoczynającej się następująco:

„Wsiadłam/em do wehikułu czasu, wyregulowałam/em wskaźniki chronometru i w okamgnieniu znalazłam/em się gdzie indziej...”

Wypowiedzi te dostarczyły uczniom wiele przyjemności, zarówno podczas ich komponowania, jak i później podczas słuchania czytanych utworów.

Podczas pracy przygotowawczej nad każdym rodzajem wypowiedzi staram się, aby działania pisemne zawsze poprzedzane były **ćwiczeniami ustnymi**. Język nauczyciela musi więc stanowić wzór do naśladowania. Jego wypowiedzi powinna cechować nienaganna, logiczna struktura, prawidłowy dobór wyrazów i zwrotów, poprawność i sugestywność, ekspresywność i intonacja, a także właściwe tempo.

Niejednokrotnie uczniowie nie wynoszą **pozytywnych wzorców językowych** ze środowiska rodzinnego i posługują się w mowie potocznej „kodem ograniczonym”. Rola nauczyciela jako mistrza w rozwijaniu kompetencji językowych jest, moim zdaniem, niezmiernie ważna. **Pielęgnowanie poprawności językowej** poprzez dawanie pozytywnych wzorców wiąże się bowiem z rozwijaniem umiejętności intuicyjnego stosowania poprawnych struktur. Długoletnie doświadczenie w pracy w nauczaniu początkowym skłania mnie do refleksji, że nauka poprawności językowej przez

naśladownictwo (a więc w sposób systematyczny) daje większe rezultaty niż okazjonalne ćwiczenia gramatyczne i słownikowe, których oczywiście nie wolno bagatelizować.

Podczas prowadzonych przeze mnie zajęć twórczej aktywności literackiej staram się unikać nachalnej pomocy i ograniczać się do minimalnej ingerencji jedynie u uczniów mających trudności. Praca dziecka oceniana jest później w sposób opisowy przez grupę, a wybrana w drodze głosowania służyć może jako materiał do ćwiczeń językowych (np.jako dyktando), czasami zostaje umieszczona w kronice lub gazetce klasowej.

Wobec przytoczonych przeze mnie przykładów można więc stwierdzić, że **ekspresja werbalna, w każdej formie, jest niezwykle ważną formą twórczej aktywności dziecka.** Kształci, rozwija i pielęgnuje wyobraźnię, pobudza do aktywności, do urzeczywistniania marzeń, pozwala zdobywać nowe doświadczenia i zainteresowania. Jest nie tylko ważnym elementem rozwoju emocjonalnego, ale również intelektualnego, rozwija bowiem kompetencje językowe dziecka.

Jestem głęboko przekonana, że **tego typu twórczość jest cennym środkiem dydaktycznym i wychowawczym w szkole.** Powinna być więc stosowana przez nas, nauczycieli, jak najczęściej. Ta forma ekspresji doprowadza przecież do ukształtowania się postawy twórczej, tak nieodzownej każdemu człowiekowi w nowoczesnym świecie.

Zachęcam wszystkich nauczycieli zainteresowanych stosowaniem swobodnej twórczości dziecięcej w edukacji wczesnoszkolnej do kontaktu ze mną i zapoznania się z kompleksowym opisem moich badań. Znajdą w opracowaniu literaturę dotyczącą omawianego zagadnienia, terminologię i metodologię badań, a także przykłady twórczości dziecięcej.

Iwona Kasprzyk-Skawska

SP nr 18 w Gdyni

BIBLIOGRAFIA

1. Bettelheim B., Cudowne i pożyteczne, o znaczeniach i wartościach baśni, PIW, Warszawa 1985
2. Czelakowska D., Twórczość a kształcenie języka dzieci w wieku wczesnoszkolnym, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1986
3. Frankiewicz W., Technika swobodnych tekstów jako metoda kształcenia myślenia twórczego, WSiP, Warszawa 1983
4. Gloton R., Clero C., Twórcza aktywność dziecka, WSiP, Warszawa 1976
5. Karlińska-Włodarczyk A., Kształcenie literackie w systemie edukacji początkowej, WSP, Opole 1991
6. Kida J. (red.), Kształcenie języka dziecka w młodszym wieku szkolnym, Wydawnictwo WSP, Rzeszów 1997
7. Kujawiński J. (red.), Rozwijanie aktywności twórczej uczniów klas początkowych, WSiP, Warszawa 1990
8. Lachowicz E., Jak rozwijam twórczą aktywność uczniów, Życie Szkoły 2001, nr 10
9. Laskowska J., Twórczość literacka dzieci, Życie Szkoły 2001, nr 2
10. Lenartowska K., Świętek W., Inspirowanie wypowiedzi pisemnych w klasach I-III, WSiP, Warszawa 1989
11. Semenowicz H., Poetycka twórczość dziecka, Nasza Księgarnia, Warszawa 1979
12. Węglińska M., Opowiadanie jako forma wypowiedzi w klasach początkowych, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1997
13. Zborowski J., Rozwijanie aktywności twórczej dzieci, WSiP, Warszawa 1986
14. Żuchowska W., Oswajanie ze sztuką słowa. Początki edukacji literackiej, WSiP, Warszawa 1992

